

*Dr Nataša Deretić, docent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

POLITIČKA USLOVLJENOST BRAKOVA SRPSKIH SREDNJOVEKOVNIH VLADARA

Sažetak: *U srednjem veku je redovna pojava, da zaključenje braka za vladara jedne od novonastalih država (kakva je bila i srpska država) – predstavlja ne lični, već politiki akt; prilika da se pomoću zaključenog braka postane još moćniji. Ženidbenim aranžmanima neretko su izbegavani ratovi i ostvarivani različiti politički ciljevi. Prilikom zaključenja braka interes kuće je bio presudan. Brakovi srpskih srednjevekovnih vladara su i te kako bili podređeni politici. Kada je Srbija bila jaka država – srpskim vladarima su nuđene kćerke, sestre, bratanice moćnih vladara susednih zemalja, da bi u vreme kada je moć pojedinih vladara bila u opadanju – ti isti brakovi bez razloga raskidani.*

Ključne reči: *država, vladari, sukobi, političke veze, uklanjanje nepodobnih vladara, ženidbena diplomatija, moral u politici, politički brakovi, interes „vladarske“ kuće, nesporazumi, ultimatum, ženidbeni aranžmani, otpuštanje žena....*

Put stvaranja samostalne srpske srednjovekovne države bio je dug i mukotrpan; opterećen čestim sukobima sa Vizantijom i Bugarskom. Sa Vizantijom je srpska srednjovekovna država bila u stalnom sukobu jer je ona kao naslednik Rimskog carstva, polagala pravo na balkanske teritorije i vodila je ratove sa ciljem da potčini Srbe i ostale Slovence. Kada su se krajem IX veka u Panonsku niziju doselili Mađari, koji su formirali jaku državu, srpske zemlje su se našle između interesa Ugarske i Vizantije. Upravo, u doba sukoba Ugarske i Vizantije, razvile su se južnoslovenske države. Većina srpskih vladara je vekovima priznavala vrhovnu vlast vi-

zantijskim carevima. Kada se u XII veku glavno poprište vizantijskih borbi prenelo na sever, u oblasti u kojima su se sudarale vizantijska i ugarska vojska, srpski župani su želeli da iskoriste vizantijsko-ugarske ratove kako bi ostvarili svoje političke ciljeve. Zanimljivo je da i kada je Stefan Nemanja utemeljio nezavisnu srpsku srednjovekovnu državu i na račun Vizantije, znatno proširio teritoriju kojom je upravljao – i dalje je prihvatao vlast vizantijskog cara. Zato se i kaže da je Srbija bila „najvažniji i najopsaniji nasljednik Vizantije na Balkanu“.¹

Tokom razvijenog feudalizma (XII i početak XIII veka) srpski vladari su uspeli da znatno prošire svoju državu na račun oslabljenog vizantijskog carstva. U XII stvorena je jaka država koja je u XIV veku (u vreme vladavine cara Dušana) „postala važan činilac u političkim zbivanjima na Balkanskom poluostrvu“; tada je bila najjača država na Balkanu.

U vreme ratova u XII veku tesno se povezuju vladarske dinastije Ugarske i Srbije, ali se Vizantija itekako meša u unutrašnje stvari srpskih zemalja, tako što uklanja vladare koji joj nisu po volji, ili postavlja svoje ljude za vladare. S obzirom da se za održavanje na vladarskom tronu morao obezbediti moćni zaštitnik, kako bi se ostvarilo nesmetano upravljanje zemljom - brak se zaključivao zbog političkih veza. U srednjovekovnoj Srbiji rodočelnik takve prakse je nesumnjivo *Stefan Nemanja*. On je za vreme svoje duge vladavine (1166-1196) uspeo da ojača samostalnu srpsku državu, savladavši otpor nepokornog plemstva.

U teoriji postoji opšta saglasnost da najznačajniju tvorevinu Srba od doseljavanja na ove prostore pa do kraja XVIII veka predstavlja država Nemanjića čije je temelje postavio župan Stefan Nemanja. On je tvorac srpske državne i političke samostalnosti. Svoju dugogodišnju borbu sa Vizantijom veliki župan Stefan Nemanja je okončao bitkom na Moravi 1190. godine kada su se definitivno izmirile Raška i Vizantija. Odnosi između srpske države i Vizantije su se učvrstili ženidbom Nemanjinog srednjeg sina – Stefana, Evdokijom, najmlađom bratanicom cara Isaka (kćerkom kasnijeg cara Aleksija III Anđela). Ovim političkim brakom orodile su se srpska i vizantijska dinastija. Carev zet je dobio titulu sevastokratora čime je srpska država dobila određeno priznanje i sa višim rangom uključena u zamišljeni svetski poredak država. Tim brakom je, dru-

¹ Srpski vladari su međutim, po potrebi, napuštali lojalnu politiku prema vizantijskim carevima, ratovali i osvajali susedne vizantijske teritorije, rizikujući da posle sklapanja mira ostanu sami. Dešavalo se da posle vizantijske pobeđe, Srbi budu kažnjeni za ne-lojalnost (preseljavani su u Malu Aziju ili su morali da daju caru duplo veći broj vojnika za ratovanje).

gim rečima, posredno obezbeđeno priznanje nezavisnosti srpske države i njenih tekovina². Taj brak je doprineo da Stefana poštuju i Mađari koji više nisu smeli da ga napadaju sa severa.

Poznato je da je Stefan Nemanja imao tri sina: Vukana (vladao u Zeti), Stefana (vladao u Raškoj) i Rastka koji je postao monah Sava. Stefan Nemanja se odrekao vladarskog prestola u Rasu 1196. godine. Zamonašio se kao monah Simeon i živeo u Svetoj Gori. Kad je odlučio da se povuče sa prestola, on je predao svu vlast svom srednjem sinu Stefanu, uz napomenu da se mora s dužnim poštovanjem odnositi prema starijem bratu Vukanu. Tada je prvi put zaobiđeno pravilo primogeniture, prvorodenja (da najstariji sin nasledi oca na prestolu). Iako je Vukan je dobio na upravu Zetu sa Trebinjem, oblasti Toplice i Hvosno – bio je uvređen takvom očevom odlukom. Stupio je u kontakt sa mađarskim kraljem Emerikom i sa papom Inoćentijem III (1198-1216), da mu pomognu u borbi protiv brata.

Za vreme ugarskog kralja Emerika (1196-1204), njegov brat, poslednji kralj, Andrija (1205-1235) osvaja 1198. Zahumlje (Hercegovinu) od kralja Vukana; to je bio uvod u osvajanja srpskih zemalja. Da bi se odbranio, Vukan traži oslonac na Zapadu, prvenstveno kod pape sa kojim je prema nekim izvorima, preko svoje žene, bio u srodstvu. Papa je rado dočekao Vukanov poziv za pomoć, jer mu je posle crkvenog raskola 1054. godine bilo jako stalo da ojača svoj uticaj na pravoslavnu crkvu na Balkanu, čiji je krajnji cilj da pokatoliči Srbe. Vukan je očekivao da će preko te veze sa papom i mogućnosti da se preko njega nametne katolicizam Srbiji, on izbiti u prvi plan kao vladar na Balkanu na koga papa može računati; posebno je računao na činjenicu da će papa podržati njegov plan o istrebljenju bogumila. Suprotno Vukanovim očekivanjima papa poziva Emerika da sredi stanje u Bosni, a Vukana stavlja u drugi plan. U to vreme već je i car Bugarske primio katolicizam.

Uvidevši da će celo državničko delo njihovog oca Nemanje, propasti i očekujući napad sa tri strane: od Vukana, ugarskog kralja Emerika i bugarskog cara Kalojana – Stevan je diplomatskim putem našao izlaz iz te situacije. Šalje papi pismo nazivajući ga „duhovnim ocem“ i traži od pape kraljevsku krunu i da ga prizna za vladara Srbije. To je značilo vid legi-

² Ta ženidba je dalje uticala na prilike u Raškoj: kada je Nemanja abdicirao i zakaluđerio se 1196. godine, (kao monah Simeon) u korist sina Stefana, muža vizantijske princeze, smatralo se da je to bila želja carigradskog dvora da na srpski presto dođe zet vizantijskog cara (posebno što je Nemanjin najstariji sin Vukan mimoiden). Stefan Nemanjić, poznatiji kao „Prvovenčani“ je sa vizantijskom princezom Evdokijom imao sinove: Radoslava, Komneniju, i po nekim izvorima Vladislava i Predislava.

miteta i zaštitu od katoličkih kraljeva i njihovih napada. Za uzvrat on bi zemlju u crkvenom pogledu potčinio Rimu; to bi značilo konačno utvrđivanje katolicizma na celom Balkanu. Papi je odgovarao taj zahtev i on je odredio svog kardinala Jovana za svečano Stefanovo krunisanje. Kako se to nije poklapalo sa interesima Vukana i Emerika, Emerik postaknut od Vukana sprečava Stefanovo krunisanje. U kontekstu tih događaja i slabljenja Vizantije, Stefan je oterao svoju suprugu Evdokiju (1200. ili 1201. godine) koja je bila iz Vizantije.

Raskol i sukob Nemanjinih sinova, vešto i sistematski podstrekavan od Vatikana, pretio je da potpuno uništi Srbima pravoslavnu veru i državu. Mađarski kralj se već bio proglasio za kralja Srbije,³ a papa je pripremio misionare da obave posao njenog katoličenja.

U proleće 1202. godine u Veneciji se priprema IV krstaški rat. Pothod se završava zauzimanjem Carigrada i formiranjem Latinskog carstva (od 1204. do 1261.). Ovom krupnom promenom odnosa na Balkanu, Srbija se našla na udaru bugarskog cara, latinskog cara Henrika Flandrijskog, epirskog vladara Mihaila I Andela (koji je sanjao o obnovi Vizantije) i ugarskog kralja Andrije. Da bi otklonio sve te opasnosti, župan Stefan je tražio saveznike u Veneciji i papi. Plod tih pregovora bio je Stefanov brak sa Anom, unukom dužda Enrika Dondole koji je sklopljen najverovatnije 1207 /1208 godine. Iz tog braka je rođen Stefanov sin Uroš I. Uzimajući za ženu Mlečanku, Stefan je pokazao i papi i Mlečanima da nije uz Vizantiju. Ovaj brak je doneo veće okretanje Srbije – papi Honoriju III od koga dobija kraljevsku krunu 1217. godine, uz obećanje da će svoju državu u crkvenom pogledu staviti pod jurisdikciju Rima. Svom imenu pridodaje „Prvovenčani“. On tom prilikom dobija i posede: Zetu, Rašku, Travuniju, Dalmaciju, Zahumlje, sve do današnjeg Skoplja i bugarske granice. Uvidevši Inoćentijevu grešku pri poveravanju crkvene organizacije i jurisdikcije ugarskom gradu Kaloči - Papa je za crkveni centar svih tih prostranih oblasti imenovao *srpsku barsku arhiepiskopiju*.

Tom prozapadnom politikom *Stefana Prvovenčanog* bio je nezadovoljan Stefanov brat – arhimandrit studenički Sava, koji napušta Srbiju i odlazi u Svetu Goru. Kralj Stefan je bio svestan otpora katolicizmu u Srbiji i u želji da taj otpor ublaži kao i da se pomiri sa bratom – ponovo se približava Vizantiji. Pregovara sa carem Teodorom I Laskarisom (1204-

³ Kako se Vukanu žurilo da svrgne brata sa prestola on je 1202. godine, pomoću Ugara uspeo da kratko zauzme presto i obećao je papi da će ako ostane na vlasti, pokatoliciti celu Srbiju. Nakon što je Vukan kao veliki župan priznao vlast Ugara, Ugarski kralj se proglasio za kralja Srbije, sa titulom „kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Rame i Srbije“.

1222); te pregovore kao i veze sa carigradskim patrijarhom Manojlom Sarantenom Haritopulom, čije je sedište posle zauzimanja Carigrada od Latina, bilo u Nikeji, koristi Sv.Sava koji uspeva da izdejstvuje samostalnost za srpsku crkvu, ali sada ne više iz Rima. Za prvog autokefalnog arhiepiskopa svečano je hirotonisan dotadašnji arhimandrit Sava u Nikeji 1219. godine.

Kada je kralj Stefan Prvovenčani umro (1228. godine), kraljevska vlast je prenet na njegovog sina kralja *Radoslava* (1228-1233) koji je bio sin i muž vizantijskih vladarskih kćeri, čije je interese tokom svoje kratke vladavine zastupao (majka mu je bila Jevdokija, a žena Ana - kći Teodora I Komnina Duke Anđela, solunskog despota i cara). U toku svoje kratke vladavine otvoreno je ispoljavao svoje grkofilstvo; potpisivao se po majčinom vladarskom prezimenu Duka. On je svoju vladavinu podredio interesima Epira, u čijem je okrilju i vladao. Priznavao je ohridskog arhiepiskopa Dimitrija Homatijana, pa se njemu obraćao za sva crkvena pitanja; iako je on bio otvoreni protivnik arhiepiskopa srpskog Save. U Srbiji se otvoreno izražavalo nezadovoljstvo vladavinom kralja Radoslava čiji je veliki politički oslonac bio epirski kralj Teodor I Anđelo, koji kada gine od strane bugarskog trnovskog cara Jovana II Asena, dovodi kralja Radoslava u vrlo nezavidan položaj. Ojačana vlastela u ulozi opozicije, svrgava kralja Radoslava 1233. godine, a na presto dovodi njegovog mlađeg brata Vladislava.

Kralj *Vladislav* (1233-1243) je takođe znao da za održavanje na tronu treba imati moćnog zaštitnika. Našao ga je u bugarskom caru Jovanu II Asenu čijom se kćerkom Beloslavom ženi. Njegov stric, Sv.Sava ne gleda blagonaklono na taj brak; nerado, ali ipak kruniše Vladislava za kralja. Nakon toga odlazi iz zemlje gde se više živ ne vraća; umire u Trnovu u Bugarskoj 1236. godine, odakle njegove mošti donosi kralj Vladislav u sahranjuje ih u svoju zadužbinu, u manstiru Mileševi (1237. godine); on je teškom mukom uspeo da ubedi svog tasta da mu to dozvoli. Zbog pobune vlastele predaje vlast mlađem bratu Stefanu Urošu I.

Kralj *Stefan Uroš I* (1243-1276) za raliu od svoje braće, po ocu (Radoslavu i Vladislavu) koji su oslonac politike nalazili u moćnim državama svojih tastova (Vizantije i Bugarske), vodi samostalnu politiku sa osnovnim ciljem da ojača Srbiju. U vreme njegove vladavine (1243-1276) srpska država doživljava ekonomski prosperitet. Počinje eksploatacija rudnika i kovanje srpskog novca. Nakon velikih muka uspeva da izdejstvuje 1256. godine da Bar vlada katolicima u njegovoj zemlji, a ne Dubrovačka arhiepiskopija, s obzirom da Dubrovnik nije pripadao njegovim zemljama. Kralj Uroš I je imao značajnu ulogu u tadašnjim balkan-

skim zbivanjaima. Zahvaljujući politici Uroša I i politici Nikeje, dolazi do smene na bugarskom prestolu, pa Nikejsko carstvo opet postaje Urošev neposredni južni sused.⁴

Kralj Uroš I nije bio oženjen ni grčkom ni bugarskom princezom kao njegova braća. Kako je bio sin Venecijanke (Ane, unuke venecijanskog dužda Dondola), ženu je tražio na zapadu. U zapisima ima nedoumica koliko se puta ženio, ali je sigurno da se 1250. godine oženio Jelenom Anžijskom (plemkinjom francuskog porekla, rođakom Karla I Anžijskog, kralja Sicilije i Napulja). Prema svedočenjima arhiepiskopa Danila II (1324-1327), koji je kraljicu lično poznao – bila je poštovana i od katolika i od pravoslavaca. Uspela je da pomiri dve oštre krajnosti: papstvo i Srbiju, što nije polazilo za rukom papama, patrijarsima, carevima i kraljevima.⁵ Urošu I je rodila sinove: *Dragutina* (kralj od 1276-1282) i *Milutina* (kralj od 1282-1321), poznatog i kao *Uroš II*. Kada je epirski despot Mihailo II Anđel (1237 – 1271), udao svoje kćeri (jednu za južnoitalskog kralja, a drugu za franačkog kneza) – stvorena je nehomogena koalicija uperena protiv cara Nikeje. Toj koaliciji se pridružio i kralj Uroš I koji u toj okolnosti vidi šansu za sebe. Već 1258. godine osvaja Skoplje, Prilep i Kičevo, a 1259. godine osvaja i Bitolj; tako je on vratio granice srpske države na staru liniju ispod Šar-planine.

Kada je u međuvremenu ponovo došlo do zbližavanja Ugarske i Nikeje, i Uroš I ponovo stupa u savez sa Mihailom III, kome je pobeda u Pelagoniji omogućila konačnu restauraciju Vizantije, 1261. godine, proteirvanjem poslednjeg latinskog cara Balduina II iz Carigrada.

⁴ Neposredno nakon smrti nikejskog cara Jovana III Vataca, bugarski car Mihailo Asen, je početkom 1255. godine, zauzeo njegove oblasti u dolini Vardara. Na presto Nikeje dolazi Jovanov sin Teodor II Laskaris (1254-1258), koji u želji da povрати svoje posede i učvrsti svoju vlast dolazi u sukob sa Mihailom Asenom. Laskaris primorava Bugare na sklapanje mira i vraća svoje posede. Kada iduće godine, car Mihailo Asen, biva zbačen sa prestola i ubijen, na presto dolazi Konstantin Tihi Asen, koji ističe svoje srodstvo sa Nemanjićima, smatrajući Stefana Nemanju za svog pretka. Kada je i Teodora II Laskarisa prerano zadesila smrt, na balkanskom prostoru se stvaraju nove različite koalicije. Za cara Nikeje je krunisan mladi Jovan IV Laskaris (1258-1261), a već krajem 1258. i početkom 1259. godine, kao njegov savladar, takođe krunisan carskom krunom – moćni Mihailo VI-II Paleolog (1259-1282).

⁵ Bila je iskreno okrenuta srpskom narodu koji je prihvatila kao svoj, ali je do kraja ostala i verna kćer katolicizma koje je takođe nesebično pomagala. Podizala je zadužbine i pri tome brinula o sigurnosti i obezbeđenju pristojnog života radnika na svojim zadužbinama. U dvorcu na Brnjacima na Ibru osnovala je neku vrstu škole internatskog tipa za siromašne devojke kojima je prilikom udaje davala miraz. Podizala je i pravoslavne zadužbine (Gradac, nizvodno od Raške) ali i katoličke crkve i manstire u Kotoru, Baru, Ulcinju i Skadru. Srpska pravoslavna crkva je uvrstila među svetitelje.

Veće diplomatske veze Uroša I i Bele IV konačno su potvrđene ženidbom Uroševog sina Dragutina. Kralj *Stefan Dragutin* bio je oženjen Katalinom – unukom Bele IV, kćerkom Belinog starijeg sina, „mladog kralja“, savladara Stefana V i Jelisavete Kumanske. Kao ugarski zet dobija na ime apanaže na upravu Mačvu, koja je inače bila u vlasti ugarskog kralja. Od tada on uz svoje ime dobija atribut „sremski kralj“ jer je Srem u to vreme obuhvatao i današnji Srem i današnju Mačvu. Uvođenje ove institucija „mladog kralja“, kao vida savladarstva, kasnije će dovesti do nesuglasica pa i razdora između Uroša I i njegovog sina Dragutina.

Odnosi Srbije i Ugarske se pogoršavaju nakon zaključenog ugovora 1267. godine, između Karla I Anžuskog (1226-1270), brata Luja IX (1226-1270), i bivšeg cara Balduina II o obnovi Latinskog Carstva. Podrazumevajući da će taj plan uspeti, Karlo I unapred dobija između ostalog i Albaniju u Srbiju. Zbog neprijateljskog stava zapada prema Srbiji, Uroš se zbližava sa carem Mihailom III. Oprobanim metodama, političkim brakovima, trebalo je da se car Konstantin Asen oženi carevom sinovicom, a drugi Urošev sin Milutin, carskom kćerkom Anom. Odmah posle pregovora, Ana je sa svitom i patrijarhom pošla u Srbiju. Neplanirano se zadržavaju u Beru što će dovesti do raskida planiranog bračnog sporazuma.⁶ Uroš I nezadovoljan ovim ishodom, uspostavlja tešnje političke veze sa najvećim protivnikom Mihaila VIII Paleologa, Karlom I Anžuskim, rađajući sa njim na jakoj koaliciji protiv Vizantije. Veliki dipolmata i državnik, Mihailo III, želeći da otkloni opasnost od takvog novog saveza, sklapa uniju sa papom Grgurom X (1271-1276) u Lionu, 1274. godine. Da bi napakostio Srbiji, car tom prilikom insistira da papa poništi crkvenu samostalnost srpske i bugarske crkve, s obzirom da je samostalnost dobijena baz papine saglasnosti. Papa izdaje povelju ohridskoj arhiepiskopiji 1272. godine, kojom su potvrđene povelje cara Vasilija II iz 1019. i 1020. godine, čime je ozbiljno dovedeno u pitanje samostalnost bugarske patrijaršije i srpske arhiepiskopije; ovi napadi ipak nisu ostavili veći trag na ove dve crkve.

Dragutin je od oca tražio da mu dodeli pola države na upravu, kao „mladom kralju“. Uroševu odbijanje navodi Dragutina da se za vojnu po-

⁶ U sviti koja je krenula u Srbiju bila je i nevestina majka Ana; nezajući gde joj de te odlazi, ona je izdejstvovala da se prethodno pošalje poslanstvo u Srbiju, pa tek po njegovom povratku da nastave put u Srbiju. Došavši na Urošev dvor, poslanstvo je tamo zateklo Dragutinovu ženu Katalinu kako prede vunu. Uroš je navodno rekao da u Srbiji tako drže snahe. Razočarano poslanstvo je u povratku srelo pratnju u Ohridu i prenelo svoja zapažanja. Uvredljivost mogućeg položaja carske kćerke a još važnije saznanje da Urošev sin Dragutin nije na samrti kako su se prenosile vesti u Carigradu i da oca neće naslediti Milutin nego Dragutin, raskinuli su bračni dogovor.

moć obrati Jelisveti Kumanskoj, regentu maloletnog ugarskog kralja Ladislava IV Kumenskog (1272-1290). Uz pomoć ugarske vojske i kumanskih četa Dragutin uspeva, u jesen 1276. godine kod Gacka, da pobjedi oca. Kralj Uroš I napušta presto, povlači se u Zahumlje, i umire kao monah Simeon, maja 1277. godine. Njegovo telo je preneto i sahranjeno u njegovu zadužbinu, manastir Sopoćane.

Nasilan dolazak na presto uz pomoć strane vojske nije omogućio *kralju Dragutinu* simpatije u Srbiji. Majka Jelena je sinu oprostila, dala mu blagoslov uz obavezu da učini napor na sređivanju unutrašnjih prilika u zemlji. Svojoj majci daje na upravu posede u Primorju od Skadra do Dubrovnika, Plav i dvorac Brnjaci na Ibru. Kralj Dragutin je održavao dobre odnose sa Dubrovnikom s koji zaključuje trgovinske ugovore. Zaključio je mir i sa Ladislavom IV i njegovom majkom Jelisvetom Kumenskom. Stupio je u savez sa Karlom I Anžuskim, s kojim napada Vizantiju, od koje doživljavaju poraz kod Lipjana (1281-1282. godine). Svestan nezadovoljstva vlastele i zbog poraza od Vizantije, saziva sabor u Deževu 1282, na kome predaje presto svom mlađem bratu Milutinu.⁷ Zadržavajući kraljevske titule Srbija je imala dva kralja. Po nekim izvorima, Deževskim ugovorom, određeno je da posle Milutinove smrti celom Srbijom vlada Dragutinov sin Vladislav. Od 1287. godine, Dragutin se približava vladarima unutrašnje Bosne, braći Prijezdi II i Stefanu I. Odmah po dolasku na presto, Stefan I postaje zet kralja Dragutina jer se oženio njegovom kćerkom Jelenom. Upravo preko ove ženidbe kasniji naslednik Stefana I, ban i kralj Tvrtko I, unuk Stefana I, pozivao se na poreklo Nemanjića.⁸

Došavši na presto *kralj Milutin* (1282-1321) se priključio već postojećoj antivizantijskoj koaliciji.⁹ Pod njegovom vlašću došlo je do prošire-

⁷ Za sebe je kralj Dragutin zadržao zemlje oko Rudnika, Arilje i Uskoplje kod Trebinja (Trebinje je pripadalo kraljici Jeleni). Od 1284. godine dobio je od Ladislava IV – Mačvansku Banovinu sa proširenjima do Rudnika i Beograd, Braničevo do Golupca, delove Bosne, Usoru sa današnjom Tuzlom i Srem (ta oblast u širem srednjevekovnom smislu je obuhvatala i današnji Srem i današnju Mačvu). Prestonice su mu bile Beograd (on je prvi srpski kralj sa posedom Beograda i prestonicom u njemu) i Debrč na Savi.

⁸ Kralj Tvrtko je bio praunuk srpskog kralja Dragutina. Kralj Stefan Dragutin zajedno sa kraljem Milutinom bili su sinovi kralja Uroša I i Jelene Anžijske. Obojica su bili oženjeni kćerkama ugarskog kralja Stefana V: Milutin sa Jelisvetom, a Dragutin sa Katarinom. Dragutinova kćerka Jelena bila je udata za ugarskog kralja Stefana I (1284-1310. godine vladao unutrašnjom Bosnom, zajedno sa bratom Prijezdom II). Unuk Stefana I bio je njegov kasniji naslednik kralj Tvrtko (1353-1391).

⁹ Ta koalicija je oformljena godinu dana pre Milutinovog dolaska na vlast, 1281 u Orvijeku. Činili su je: Karlo V, titularni latinski car Filip, sin Balduina II, Jovan I Tesalski i kralj Dragutin. Udruženi, napadali su Vizantiju, od koje su pretrpeli već pominjani poraz kod Lipjana....

nja državne teritorije; njegova država se prostirala na severu, do Dunava i na jugu do Makedonije¹⁰.

Raširena pojava u srpskom narodu od najranijih dana bila je praksa samovoljnih razvoda i zaključenje braka za života napuštenog i oteranog zakonitog bračnog druga; muževi su masovno „otpuštali“ žene, kada im više nisu bile u milosti i tu staleške razlike nije bile: jednako su to radili i bogati i „ubogi“.¹¹ Tu praksu su praktikovali i srpski srednjovekovni vladari koji su sa posebnom lakoćom „otpuštali“ žene; nekada je to bilo iz političkih, socijalnih, a ponekad i iz ličnih razloga. Među njima je prednjačio kralj *Stefan Uroš II Milutin* koji se ženio četiri, po nekim izvorima i pet puta. Sve njegove ženidbe odražavaju pravce i smernice delovanja u spoljnoj politici, iako je on po shvatanju većine istoričara, pokazao više vojničke nego diplomatske aktivnosti.

Prva žena izvesna Jelena, bila je srpska vlastelinka i nju je oterao a da se od nje nije po crkvenom zakonu razveo. Druga žena, čije je ime sporadično u izvorima, bila je kćerka tesalskog sevastokratora Jovana I Anđela, gospodara Tesalije. Nju je kralj uskoro posle udaje vratio ocu nazad. Sa njom je imao sina Konstantina, koji je kao prvorođeni sin bio i zakoniti preteđent na presto (shodno važećem načelu primogeniture, tj. prvorođjenja). Treća žena bila je Jelisaveta, kćerka ugarskog kralja Stefana V i Jelisavete Kumanske. Jelisavetine sestre su bile: Katalina, žena njegovog brata Dragutina i Marija, napuljska kraljica. Sa Jelisavetom se Milutin razveo 1284. godine, zadržavajući pri razvodu kćerku iz tog braka. Iste godine se Milutin ženi Anom, kćerkom bugarskog cara Georgija I Tertera. Sa njom je imao dve kćerke (Caricu i Anu) i sina Stefana. Kralj Milutin, 1299. godine, pregovora sa carem Andronikom II oko nove ženidbe. Nova Milutinova supruga je trebalo da bude Jevdokija, sestra cara Andronika II Paleologa, udovica trapezuntskog cara Jovana, koja je sredinom 1298. godine stigla u Carigrad. U izvorima se navodi da zbog njenog navodnog odbijanja da se uda za čoveka koji je još uvek u svom legalnom braku i to trećem (što crkva zabranjuje) – kralj Milutin poništava brak sa Anom proglašavajući ga nevažećim. Kako kralj Milutin nije odustajao od svoje namere, čak je i pojačao svoju vojnu aktivnost prema Vizantiji – to je prinudilo cara Andronika da Milutinu ponudi za ženu svoju maloletnu kćerku Simonidu. Do venčanja je došlo 1299. godine, uz uslov da Simo-

¹⁰ Osvajivši Skoplje (koje postaje njegova prestonica) kreće u dalja osvajanja: Gornji i Donji Polog, Ovčje polje, Zletovo, područje Bregalnice. Zajedničkom akcijom sa bratom Dragutinom, prodiru duboko u Makedoniju; osvajaju strumičku i sersku oblast, dolaze neposredno pred Svetu Goru, izbijaju na Egejsko more. Time su označili buduće Dušanove granice prema Vizantiji u toj oblasti.

¹¹ R. Grujić, *Bigamija i poligamija kod Srba*, Novi Sad, 1909. str. 9.

nida posle venčanja bude odgojena na srpskom dvoru do svoje spremnosti za brak.

Nakon tih događaja, papa i francuski dvor u narednim godinama vrše veliki pritisak na Vizantiju, time i kralja Milutina. Papa Nikola IV (1288-1292) u pismama kralja Milutina naziva šizmatikom, što je uveliko imalo za posledicu promenjen stav papske kurije prema Srbiji. Kako su u to vreme otpočinjale pripreme krstaša za osvajanje Vizantije, Milutin, uplašen da ne postane meta rasplamsanog i fanatičnog udara novih krstaša, šalje papi u Avinjon poslanike Marka Lukarića i Trifuna Mihailovića, da papi ponude svoju spremnost za uniju i prelazak sa državom u katoličanstvo. Isto poslanstvo pregovara i sa bratom francuskog kralja Filipa IV Lepog – Karlom Valoa, nosiocem budućih operacija u daljem krstaškom pohodu. Pregovori se završavaju potpisivanjem ugovora 1308. godine u Gnjilanu (Golak), kojim se Milutin obavezuje da će svojim pomoćnim trupama pomoći pri osvajanju Carigrada i da će udati svoju kćer Caricu (iz braka sa Anom, kćerkom bigarskog cara) za Karla Valoa. Te 1308. godine Srbija je bila blizu katolicizmu, ali su se dogodile neke okolnosti koje su onemogućile realizaciju uslova za sprovođenje unije.¹² I ako do zaključenja planiranog braka nije došlo, Milutin je postigao cilj: bio je zaštićen od eventualnih napada moćne zapadne koalicije.

I ako su srpski srednjovekovni vladari još od prvih Nemanjića, ignorisali crkvenu odredbu koja je „strogo zabranjivala da brak zaključen po Božjem zakonu, bude razveden bez zakonom predviđenih razloga i mimo sudskog postupka, ta praksa im nije smetala da budu uvršteni među svetitelje srpske crkve.“¹³ Tako je bilo i sa kraljem Milutinom. Umro je u Nerodimlju, oktobra 1321. godine. Mošti su mu šetali od Manjske, Trepče, do Sofije (1460) gde se i danas tamo nalaze u stonoj crkvi, koja po njemu nosi ime Sveti Kralj. Podigao je 40 crkava i manastira (jedna od najpoznatijih je Gračanica).

¹² Da li je Srbija te 1308. godine bila blizu katolicizmu teško je reći s obzirom da je Milutin bio vrlo tolerantan prema veri i da bi teško ispunio papske zahteve (da razvlasti postojeće više sveštenstvo u Srbiji i da sačeka nova postavljenja iz Rima). U prilog toj tezi u izvorima se navodi podatak da je na jednom crkvenom skupu 1305 godine bilo prisutno pored dva pravoslavca i dva katolička sveštenika i jedan bogumilski djed. Do realizacije papskih zahteva nije došlo jer je u međuvremenu umro nemački kralj Albert I, pa su Karlo Valoa i Filip IV, francuski kralj bili suviše usmereni prema nemačkom upražnjenom prestolu i zapostavili svoje planove o napadu na Vizantiju. Kako su propali planovi pape i Milutina, nije došlo do primene papskih zahteva.

¹³ T.Taranovski, *Istorija srpskog prava u nemanjičkoj državi*, beograd, 1935., str. 43.

Kralja Milutina nasleđuje na presto sin *Stefan Uroš III Dečanski* (1321-1331) koji još je još za vreme vlade svog oca pokušao da se domogne prestola, pa je čak podigao bunu u Zeti. Otac ga je, ugušivši pobunu, bacio u tamnicu u Skoplje, naredio da ga oslepe i potom uputio u izgnanstvo u Carigrad, zajedno sa ženom Teodorom i njihova dva sina. U Carigradu je Stefan Uroš III živeo u jednom manastiru i tu mu umire mlađi sin. Kada se vratio u Srbiju i pomirio sa ocem, dobio je na upravu jednu oblast, ali pitanje njegove budućnosti je bilo neizvesno. Znao je da će pitanje nasleđa prestola moći biti rešeno samo građanskim ratom. I doista posle Milutinove smrti uz Stefana Uroša III, kao pretendenti na presto pojavili su se: njegov polubrat Konstantin i Dragutinov sin Vladislav. Stefan Uroš je pobedio oba svoja protivnika, jer je on jedini imao oslonca u samoj zemlji, ali su borbe oko prestola u Srbiji iskoristili Bosanci koji su zauzeli Hum i time ostvarili svoj davnašnji cilj – izlazak na more. Kao nadoknadu za tu izgubljenu teritoriju, Stefan nalazi u proširenju svojih granica u vardarskoj dolini, u vreme građanskog rata u Vizantiji.

Stefan Uroš III, januara 1322. godine se kruniše za kralja i od tada dodaje svom imenu „Dečanski“. Odmah po stupanju na presto, imenuje svog sina Dušana – „mladim kraljem“, dodavši mu na upravu Zetu. Odmah po preuzimanju krune, Stefanu Dečanskom umire žena bugarka Teodora, kćerka bugarskog cara Smilca (sahranjena u manstiru u Banjskoj). To mu je dalo mogućnost da uspostavi ponovni kontakt Srbije sa Zapadom. Kralj je želeo da se novom ženidbom veže sa kućom Anžujaca kako bi potpuno učvrstio svoje veze sa Zapadom. Kao moguća Stefanova žena bila je predviđena kćerka Filipa Tarentskog – Blanka. Papa Jovan XXII (1316 – 1322) je pisao Stefanu 1322. godine da mora da pređe u katolicizam i da javno pred legatima dokaže svoju pripadnost katolicizmu. Plan oko ove ženidbe je propao jer je u to vreme Svetosavlje u zemlji Srbiji toliko ojačalo da je ovakav zahtev pape bio neprihvatljiv.

Kralj Stefan Dečanski se okreće Vizantiji i uskoro, već 1324. godine sklapa brak sa sinovicom cara Andronika II, Marijom Paleolog (kćerkom panipersevista Jovana Paleologa i Irine Metohit).

Već sledeće godine nakon krunisanja kralja Stefana Uroša III Dečanskog – otpočinju spoljni napadi na Srbiju. Bugarski car Manojlo III Šišman (1323-1330), raskida brak sa Stefanovom sestrom Anom i ženi se sa udovicom cara Teodora Svetislava (1300-1322), koja je bila sestra budućeg cara Vizantije Andronika III Paleologa (1398 – 1341). To sve dovodi najpre do pogoršanja, a potom do raskida odnosa između Srbije i Bugarske.

Možda je jedini veliki trenutak u Stefanovom životu bila bitka kod Velbužda, u kojoj su Bugari bili potpuno poraženi (tada gine i car Mihailo), čime je definitivno bila rešena borba Bugara i Srba oko vardarske doline i oko Makedonije. Posle te velike pobede (u kojoj učestvuju u stari i mladi kralj), srpska vojska je ušla u Trnovo i tamo postavila srpskog kandidata na bugarski presto (Ivana Stefana, sina svoje sestre Ane, koju je svečano vratio u Bugarsku). Dečanski se kao pobednik vratio kući. Ta pobjeda je bila kratkog veka. Nedugo, nakon tih događaja u Bugarskoj je izveden prevrat i svi rezultati srpske politike su uništeni. Taj poraz srpske spoljne politike pripisivan je Stefanu Dečanskom. Nezadovoljnike politike Dečanskog predvodio je njegov sin, prestolonaslednik Dušan koji je smatrao da državu treba da vodi čvrsta ruka. Zbacio je svog oca sa prestola, zarobio ga i bacio u tamnicu gde je ubrzo i umro (po nekim izvorima po naredbi Dušanovoj bio je i udavljen). Pošto je završio očevu zadužbinu Visoki Dečani, Dušan je u njemu, 1355. godine, sahranio mošti kralja Stefana Dečanskog.

Tužno je koliko je Stefan Dečanski bio tragična ličnost i jedan od najnesretnijih srpskih vladara. I pored okolnosti da je rastao u vreme napredovanja i velikih državnih uspeha, „on lično, živio je okružen grubošću svog oca i u okolnostima razorenih porodičnih odnosa gde su se na dvoru vladarke i milosnice često smenjivale“. Doživeo je dve velike nesreće: otac ga je oslepeo a sin ga je zbacio sa prestola i bacio u tamnicu (Zvečan), zajedno sa ženom Marijom Paleolog i decom iz tog braka.

Kada je na presto došao sin Stefana Dečanskog – kralj i car *Stefan Uroš IV Dušan* (1331-1355), Srbija je bila jaka država. Od jake Srbije je zazirao posebno bugarski kralj Jovan Aleksandar Asen (1331-1371) koji je ponudio svoju sestru Jelenu, Dušanu za ženu. Kako je ta ponuda odgovarala Dušanu, dolazi do njihovog venčanja, na Uskrs 1322. godine. Iz tog braka dugo nije bilo poroda, pa je car Dušan ozbiljno pregovarao da oženi 19 – godišnju Jelisavetu, kćerku umrlog nemačkog cara Fridriha Lepog (1315 – 1330). Pregovori su obustavljeni kada je Jelena rodila sina Uroša, 1337. godine.

Car Dušan je jedan od najizrazitijih i najpopularnijih ličnosti u našoj istoriji. Pod njegovom vladom srpska država srednjeg veka dostigla je najveći obim.¹⁴ Dušan je proglasio srpsku patrijaršiju i krunisao se za cara.

¹⁴ Car Dušan je priključio svojoj državi Albaniju, Epir i Tesaliju. Izuzimajući velika pristaništa kao što su Drač i Solun, srpska država se prostirala u vreme kralja Dušana od Jadrana na zapadu do Egejskog mora na istoku i od Dunava na severu, do južnih obala kontinentalne Grčke. Zauzeo je 1345. u Serez, koji je posle Carigrada i Soluna bio jedan od najvažnijih strateških tačaka na putu ka Carigradu. Nameravao je da osvoji Solun i

Proglas patrijaršije i svečano krunisanje za cara obavio je u Skolju. Time je želeo da istakne da je novo srpsko-vizantijsko carstvo u stvari nastavak srpske države. U narodu je nazvan „Dušan Silni“, i kasnije u doba turskog ropstva, obnavljanje Dušanovog carstva postalo je simbol nacionalnih želja i ideala srpskog naroda.

Nasleđujući velikog oca i njegovu veliku državu, car *Stefan Uroš V* (1355-1371) nije bio dorastao vremenu. Kao poslednji vladar loze Nemanjića, u narodu su mu nadenuli nadimak Uroš „nejaki“. Njegovom vladavinom otpočinja opadanje, slabljenje i raspad srpske države. Razlozi se traže u sve bezobzirnijem turskom nadiranju na srpske prostore ali i u samovolji vlastele (oblasnih gospodara) koja se toliko osilila da je želela da se izdvoji iz zajedničke države.

Oženjen je bio Anom, kćerkom vlaškog vojvode Aleksadra Basarabe. Ona je bila povod za indirektno kontaktiranje pape i Srbije. Papa Urban V (1362-1370) se obratio Aninoj majci da ona utiče na kćerku, ženu cara Uroša, kako bi cara Uroša i njegovu Srbiju prevela u katolicizam. Ovaj papa je ozbiljno shvatio opasnost od Turaka i na Veliki petak 1363. godine objavio je proglas za pokretanje krstaškog rata. Ubrzo je umro francuski kralj Jovan Dobri, velika papina uzdanica i ta ideja je napuštena. Papa Grgur XI je bio zaokupljen drugim stvarima (prestankom tzv. „avinjokskog ropstva“ i povratka u Rim 1377. godine) i Balkan mu je bio manje važan.

Car Uroš V iako je krunu nosio sve do svoje smrti, krajem 1371. godine, u poslednjim godinama nije više imao stvarnu vlast u svojim rukama. Pokušavao je da među srpskim oblasnim gospodarima (velikašima) nađe sebi savladara. Našao ih je u braći *Mrnjavčević – Vukašinu* i *Uglješi* koji su posedovali oblasti oko Prilepa i Sera. Vukašin i Uglješa su vodili vrlo živu „ženidbenu diplomatiju“ u kojoj se i ogledala njihova politička snaga. Vukašin je krunisan za kralja 1366. godine i on je daleko više uticao na razvoj političke situacije u zemlji do bitke na Marici 1371. godine. Na taj način je pripremljena promena dinastije, jer je Vukašinov sin *Marko* određen za mladog kralja. *Uglješa* se oženio Jelenom (Jefimijom), kćerkom česara Vojihne. Ovim bračnim vezama izrasli su u moćne i uticajne velikaše, iako nisu uspeali da objedine sve oblasti isprepletane tim ženidbama.

Car Uroš je za svog savladara uzeo Vukašina i uzdigao ga na kraljevski tron, a njegovom bratu Uglješi je priznao titulu despota; Uglješa je ovu titulu dobio od Uroševe majke, carice Jelene, od koje je preuzeo ser-

Carigrad, ali mu je nedostajala flota koju je bezuspešno tražio od Mlečana. Najveća zadužbina cara Dušana je manastir Sv. Arfandeli kod Prizrena.

sku oblast. Kada su Srbi doživeli poraz na reci Marici (1371) to je bio početak propasti srpskog carstva; u toj bici ginu kralj Vukašin i despot Uglješa Mrnjavčević. Njihovom pogibijom car Uroš je izgubio oslonac svoje vlasti. Državu je zahvatilo „bezvlašće, zemlja je opustela, zavladao su glad, strah i panika.“

Neposredno posle Maričke bitke umro je i car Uroš V. Time se ugasila dinastija Nemanjića. Bio je to kraj „srpskog carstva“; srpska država prestaje da postoji jer su je razdobili oblasni gospodari: Kraljević Marko, braća Jovan i Konstantin Dejanović (Dragaši), Đurađ Balšić, Vuk Branković, Nikola Altomanović, Lazar Hrebeljanović i drugi. Vlast navedenih udeonih kneževa i formalno postaje samostalna.

Kako Uroš V nije imao muške dece, na presto je trebalo da dođe savladarski sin Marko Mrnjavčević (u narodu poznatiji kao Kraljević Marko), a time bi bila prekinuta tradicija sveterodne Nemanjičke dinastije. Srpska vlastela nije bila zadovoljna takvim rešenjem. Vukašinov sin, Marko, iako zvanično još uvek kralj, nije bio prihvaćen ni od jednog srpskog velikaša za vrhovnog gospodara, pa će on, kao prvi na udaru, posle Maričke bitke (kao i Dejanović u severoistočnoj Makedoniji), postati turski vazal.¹⁵

Središte srpske države se pomerilo na sever, u oblast kneza *Lazara Hrebeljanovića*.¹⁶ Mudrim i dalekovidim državnicičkim potezima knez Lazar se ubrzo izdigao iznad drugih velikaša i nametnuo kao naslednik Nemanjića. Lazar je postao carski zet, jer mu je car Dušan dao za suprugu

¹⁵ „Kraljević Marko“, nije samo poznat po svom Doratu već i po svom ljubavnom životu. On je oteravši od sebe svoju zakonitu ženu Jelenu (kćerku Radoslava Hlapena), uzeo za ženu Teodoru (zakonitu ženu nekog Grgura), koju je ustupio Hlapenu (ocu svoje prve žene Jelene), da bi ponovo vratio svoju prvu ženu.

¹⁶ Puno ime mu je Stefan Lazar Hrebeljanović, rođen je 1329. godine gradu Prilepcu kog Novog Brda. Otac mu je bio Lazar Pribac Hrebeljanović, znameniti velikaš koji je živio u vremenu vladavine silnog cara Stefana Dušana IV (1331-1355). Lazar je imao dve sestre: starija, Draginja, bila je udata za vojskovođu koji se zvao Musa, i koji je vladao oblašću oko Zvečana (gornji tok reke Ibra). Imali su dvojicu sinova Stefana i Lazara (braća Musići). Mlada sestra je bila udata za hvostanskog vojvodu Altomana (Hvosno – srpska oblast koja se prostirala oko Peći i Dečana); po tom vojvodi bili su nazvani Altomanovići. Oblast kojom je vladao Lazar Hrebeljanović imala je središte u Pomoravlju, a protezala se na severu do Save i Dunava, na zapadu do Užica, a na jugoistoku do Novog Brda. Na poznatoj „kneževoj večeri“ on je okupio srpske kneževe za odlučujuću bitku protiv Turaka u čuvenoj *Kosovskoj bici* (28. juna 1389). Koliki su joj značaj pridavali i Srbi i Turci vidi se po tome što su vojske predvodili sami vladari (knez Lazar i sultan Murat, sa sinovima Jakobom i Bajazitom). O bici se skoro sve zna – Kosovska bitka i Lazarev izbor „carstva nebeskog“ – prerasle su u legendu koju je narodna tradicija sudbinski vezala za srpskog čoveka, razvivši kolektivno osećanje odgovornosti i uzdignuvši ga na visinu moralne obaveze okajanja greha, ne molitvom, nego svesnom borbom.

svoju rođaku Milicu, ćerku velikog kneza Vratka, od loze Nemanjića (Vojvoda toplički i polimski Vratko, inače poznat kao stari Jug-Bogdan, bio je poreklom od Vukana, najstarijeg Nemanjinog sina). Lazar i Milica su imali pet kćeri i trojicu sinova (Stefana, Vuka i Dobrivoja – koji je umro mlad).

Knez Lazar (a to će raditi i nakon njega knjeginja Milica) je pokušao da stabilizuje Srbiju između ostalog i udajom svojih kćeri: Mare, Dragane, Jelene, Teodore i Olivera. Najstarija Mara je bila udata za Vuka Brankovića, druga kćerka kneza Lazara, Dragana (ili Marija), bila je udata u kuću Šišmana – bugarskog cara u Trnovu. Treća kći Jelena bila je udata za Đurđa II Stratimirovića – Balšića, gospodara sve zetske i primorske zemlje (sa njim je imala sina Balšu i nakon smrti muža preudala se za bosanskog vojvodu Sandalja Hranića). Četvrta kćerka Teodora udala se u Ugarsku za Nikolu Garovića, Mačvanskog bana (kasnije je postala hrvatsko-dalmatinska banica). Petu kćerku Oliveru udaće knjeginja Milica za sultana Bajazita, nakon što joj je on poslao poruku da sklope mir pod uslovom da mu da kćerku Oliveru za ženu; da bi Srbiju zaštitila od daljeg stradanja knjeginja je morala na to da pristane.

Knjeginja Milica ustupa presto svom sinu *Stefanu Lazareviću* koji od 1402. godine nosi titulu despota. On vlada kao turski vazal, ali je uspeo da postane i ugarski vazal, čije je poverenje uživao. Uspeo je da svojom mudrom politikom, uprkos kosovskoj katastrofi, objedini srpske zemlje kojima su ranije vladali njegov otac i njegovi rođaci. Srbija se u njegovo doba ponovo prostirala od Dunava do Jadranskog mora. Bio je oženjen Jelenom, kćerkom gospodara Lezbosa Frančeska II Gatzilija.

Nakon smrti despota Stefana Lazarevića, na presto dolazi njegov sestrić, *Đurađ Branković*. Đurađ je bio sin Mare (kćerke kneza Lazara) i Vuka Brankovića. Đurađ se oženio 1414. godine, Jerinom Kantakuzin, od solunskih Kantakuzina, u svojoj 39. godini, čime se pretpostavlja da mu to nije bio prvi brak. Sa vizantijskom princezom Jerinom imao je sinove Grgura, Stefana, Lazara, Teodora i kćerku Katarinu. Đurađ je iz nekog ranijeg braka imao decu, jer se kao njegove kćerke spominju i Jelena i Mara. I on je pokušao je da stabilizuje Srbiju udajom svojih kćeri. Pored Mare koja je već bila žena sultana Murata II, Katarinu je udao za grofa Ulriha Celjskog, rođaka druge Žigmundove žene. Mlada Đurđeva unuka, kćerka Katarine i grofa Ulriha Celjskog, bila je verena za Hunjadijevog mlađeg sina Matiju, poslednjeg kralja Ugarske (1458-1490).

Despot Đurađ je u znak svog prijateljstva sa Vizantijom i svog sina, naslednika Lazara, oženio vizantijskom princezom Jelenom, kćerkom morejskog despota Tome Paleologa. Tom prilikom je car Jovan III, Lazaru dodelio titulu despota.

Despot Lazar Branković (1456-1458) je mlad umro i nije iza sebe ostavio muške već samo ženske potomke od kojih je najstarija bila kćerka Jelača U Despotovini je sačinjen svojevrсни trijumfirat koga su sačinjavali: Mihailo Anđelović, udovica despota Lazara (Jelena Paleolog) i slepi Stefan, Lazarev brat. Oni nisu imali iste ciljeve. Mihailo je naginjao Turcima, a snaha i dever Ugarima. U martu 1458. godine u Smederevu je pobedila stranka koja je bila za borbu s Turcima. Oni koji su sada uzeli državne poslove u Despotoveni u svoje ruke, znali su da državi pretila neposredna opasnost. Stoga su se rešili na neobičan korak jer se javio u doba potpunog političkog rastrojstva, kada nije bilo svesti o zajedničkim interesima, kada je izgubljeno bilo merilo za moral u politici, kada su lični i lokalni interesi bili preči od najvažnijih državnih i narodnih interesa. Dogovoreno je da se srpske države, kraljevina Bosna i despotovina Srbija spoje u jednu državu i time zaborave doskorašnji sukobi. Dogovoreno je da bosanski prestolonaslednik, Stefan Tomašević, uzme za ženu Jelaču (Bosanci je nazivaju Marija), kćerku pokojnog despota Lazara i despotice Jelene; u miraz je Stefan imao dobiti Despotovinu. Ugarski kralj Matija (sin Sibirjanin Janka), koji je vladao od 1458-1490 godine, odobrio je ovu kombinaciju jer je verovao da bi udružena Bosna sa Despotovinom mogla predstavljati jači štit prema turskom nadiranjju. U proleće 1459. godine obavljeno je venčanje.¹⁷ Ugarska vojska je nakon toga ušla u Smederevo i proglasila Stefana Tomaševića za despota.

Turska je bila nezadovoljna dolaskom Stefana bosanskog na presto Despotovine, posebno što je došao intervencijom Ugarske koja je time javno iskazala svoje pretenzije prema Srbiji. Turska je Despotovinu već smatrala svojom. Sultan Mehmed II sa velikom vojskom kreće put Smedereva gde je nadvladala turkofilska stranka koja je Turcima predala grad. Savetnik despota Stefana Tomaševića, stric Radivoj, stupa u pregovore sa Turcima i postiže dogovor da svi iz Bosne, sa despotom Stefanom Tomaševićem, sa despoticom Jelačom, njenom majkom Jelenom Paleolog, sa svom svojom imovinom mogu da mirno napuste grad. Potom su Turci ušli u Smederevo aprila 1459 i pohapsili zatečenu ugarsku posadu.

Sa tim datumom prestala je da konačno postoji srpska srednjovekovna država. Skoro sto godina se Srbija odupirala Turskoj, da bi kada je konačno potpala pod njenu vlast, ostala vekovima u okovima Osmanlijske imperije.

¹⁷ Iste godine kada je obavljeno pomenuto venčanje, zbačen je i oteran slepi Stefan, Lazarev brat; njegovu titulu despota poneo je bosanski princ Stefan Tomašević. Zbačeni slepi despot Stefan odlazi u Budim, pa kod sestre Katarine grofice Celjske, zatim u Dubrovnik. Odatle je otišao u Albaniju kod Skender-bega, gde se 1460. godine oženio Angelinom, kćerkom Arijanitovom. Tu mu se rodio sin Đorđe i još dvoje mlade dece. Taj sin Đorđe je postao titularni despot Srbije (1486-1516).

*Nataša Deretić, Ph.D. Assistant professor
Novi sad School of Law*

The influence of politics in creation of marriages of Serbian meadieval rulers

Abstract

In the middle century it was usual that the getting married of the ruler of one of the newly formed states, as the Serbian state was, was not personal but political act, the chance of becoming more powerful by the marriage. It wasn't rarely to avoid wars and fulfill different political aims by the marriage. The home interest was crucial by getting married. The marriages of Serbian medieval rulers were subornidated to politics. When Serbia was a strong state, daughters, sisters, nieces of powerful rulers of neighbouring countries were offered to the Serbian rulers, while in the time when the power of the some rulers fell, the same marriages were broken without reason.